

Kulcsár István

Az Északi-sarkvidék: államközi együttműködés és viták színtere

A Nemzet és Biztonság indulásától kezdve rendszeresen foglalkozik az Északi-sarkvidék körüli nemzetközi vitával, amelynek legújabb fejleményeit ezúttal Kulcsár István írása foglalja össze.

Az Északi-sark meghódításának gondolata már régen foglalkoztatja az emberiséget. A múlt század derekáig azonban a bátor kutatók és szponzorai elsősorban e képzeletbeli pont elérésére mint afféle sportteljesítményre törekedtek. Kutycsánon, sítalpon, hajón, léghajón vagy repülőgépen igyekezett eljutni oda többek között az angol Isaac Hayes, a német August Petermann, az osztrák Julius Payer (és vele expedíciójának magyar orvostagja, Kepes Gyula), az orosz Sztjepan Makarov, az amerikai Robert Peary és Frederick Cook, a norvég Roald Amundsen és Fridtjof Nansen, az olasz Umberto Nobile. Útjuk során értelemszerűen persze nemcsak a földrajztudományt gazdagították, hanem sokszor gyakorlati célokat is követtek. Például azt kutatták, milyen körülmények között, hogyan hajózható az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal kanadai területen át összekötő útvonal, az év nagy részében jéggel borított vízi út, az Északnyugati átjáró, illetve a keleti féltekén az Atlanti-óceánt a Csendes-óceánnal Szibéria partjai mentén összekötő, nem kevésbé „jeges” Északkeleti átjáró.

Ezek a kutatások az 1950-es évektől kezdve új, katonai dimenziót nyertek, hiszen a felszín (akár a jéggel borított tengerfelszín) alatt hetekig hajózni képes tengeralttjárók, a távolsági bombázók és az

interkontinentális rakéták megjelenésével az Északi-sarkvidék stratégiai jelentőségre tett szert. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió között ugyanis ezen a térségen keresztül vezetett volna a legrövidebb út, egy köztük kirobbanó, esetleg éppen itt kezdődő termonukleáris háború esetén. Nem véletlen, hogy azokban az évtizedekben mindkét szuperhatalom pénzt, energiát nem kímélve, tucatszám telepített a Jeges-tenger térségében sodródó jégtáblákra hónapokig, esetleg egy-két évig is működő állomásokat. Ezeknek aerológus, meteorológus, hidrológus stb. munkatársai nem annyira az alaptudományok kutatásában, mint inkább egy a térségben zajló háború folytatásához szükséges ismeretek, részadatok gyűjtésében jeleskedtek.

A tengerfenék kincsei hozzáférhetővé válnak

Történetesen a hidegháború befejeződésével nagyjából egy időben vált a tudósok nagy többsége körében elfogadottá az a felismerés, hogy különféle tényezők hatására bolygónkon általános felmelegedés megy végbe. Ennek következtében viszonylag gyorsan csökken a Jeges-tenger jéggel borított felülete, egyre több olyan körzet válik felszíni hajók számára egész

évben megközelíthetővé, ahol azelőtt jég-törők sem voltak képesek áttörni. „1995 óta elveszítettük az Északi-sark jégtakarójának 40 százalékát” – állítja Robert Huebert, a Calgary Egyetem professzora, a kanadai kormány tanácsadója. Egyes előrejelzések szerint ez a jégtakaró 2013-ra nyaranként már teljesen eltűnik. Ez a világ élelmezése szempontjából nem elhanyagolható halálszát és – ami talán nem kevésbé lényeges – a hajózás, a kontinensek közötti teherszállítás szempontjából rendkívül fontos. (Mindkét „átjáró” az év nagy részében – akár jég-törők segítségével nélkül is – hajózhatóvá válik.) Ám még ennél is jóval fontosabb az, hogy a várhatóan nem távoli jövőben a jelenleginél sokkal jelentősebb mértékben válnak hozzáférhetővé az arktiszi kontinentális talapzatban található ásványi kincsek.

Az elmúlt évtizedekben számottevően fejlődött az a technológia, amely lehetővé teszi a kőolaj, a földgáz kitermelését a tengerfenékből. Ugyanakkor ezeknek a szénhidrogéneknek a világpiaci ára oly mértékben emelkedett, hogy a kontinentális talapzatból való kitermelésük ott is kifizetődővé válik, ahol ez régebben – még ha netán meg is lett volna rá a technikai lehetőség – nem tűnt gazdaságosnak. És végül: bizonyos, a civilizáció fenntartása szempontjából létfontosságúnak mondott ásványok – elsősorban energiahordozók – készletei globális méretekben gyorsan fogynak, következésképpen az államok mind nagyobb erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy ezeket biztosítsák maguknak. Márpedig a Jeges-tenger közelmúltig megközelíthetetlennek tűnt kontinentális talapzatában ezekből az ásványokból világméretben is meghatározó mennyiségűnek mondható készletek találhatóak. Ezekről az utóbbi években sokféle, egymástól jelentősen különböző becslés látott napvilágot. Többé vagy kevésbé elfogadottnak számítanak azonban a *Science* cí-

mű folyóiratban közölt adatok. Ezek szerint ebben a térségben található bolygónk teljes földgázkészletének 30, kőolaj-tartalékainak pedig 13 százaléka, továbbá ugyancsak jelentős mennyiségű gyémánt, valamint vas-, nikkel- és platinaérc.

A 21. században tehát óhatatlanul kiéleződik az államok versenye a Jeges-tenger kontinentális talapzatában található ásványokért. Ez a verseny különféle formákat ölthet. Optimisták szerint a tengerfenékben rejlő ásványok bányászatának csak széles körű nemzetközi együttműködés révén szabad megvalósulnia. Egyes elemzők viszont úgy vélik, hogy a sarki kincsek kitermelésének lehetőségéért az országok jóformán mindenre képesek, és hogy a világ egy újabb, a szó immár szoros értelmében hideg, sőt, egyes szélsőséges nézetek szerint valódi, „forró” háború elé néz.

A térség természeti kincseinek kiaknázására magukat jogosultnak tartó államok az elmúlt két évtizedben, de különösen az elmúlt néhány esztendőben meglehetősen ellentmondásos magatartást tanúsítottak. Kétoldalú tárgyalásokat kezdeményeztek, multilaterális konferenciákat hívtak össze a kérdés rendezésére, és ott barátságos, az együttműködési készségüket hangsúlyozó álláspontot fejtettek ki, hogy azután harcias nyilatkozatokkal, nem egyszer kifejezetten katonai jellegű lépésekkel is alátámasztott követelésekkel bombázzák egymást.

Hol húzódnak a kontinentális talapzat határai?

A tengerfenék kincseinek kiaknázását elvben világosan szabályozza az ENSZ 1982-ben elfogadott, 1994-ben hatályba lépett Tengerjogi Egyezménye, amely kimondja, hogy a partvonalától számított 200 mérföldön (körülbelül 350 kilométeren) belüli sáv

az államok gazdasági övezete. A parttól számított 12 mérföldes sávon túl ugyan a hajózás valamennyi állam számára engedélyezett, de azon kívül a 200 mérföldes sávban, tehát a kizárólagos gazdasági övezetben akár a halászat, akár a bányászat joga egyedül az érdekelt államot illeti meg, illetve ilyen tevékenység csak annak hozzájárulásával folytatható. Ez a gazdasági övezet azonban kiterjedhet további 150 mérföldre, amennyiben ez a szárazföld folytatásának tekinthető kontinentális talapzat fölött húzódik. (A helyzetet némileg árnyalja a szigeteket körülvevő övezetek kérdése.) Ezt elvben minden érdekelt elismeri, kivéve az Egyesült Államokat, amely ugyan elfogadja, hogy az egyezmény rendelkezései tükrözik az államok gyakorlatában megnyilvánuló szokásjogi szabályokat, de mindmostanáig nem ratifikálta, tehát nem illesztette be saját jogrendjébe. Több esetben viszont kétségbe vonják azt, hogy ez vagy az a körzet jogosan minősíthető-e a kontinentális talapzat folytatásának. A jeges-tengeri természeti kincsek majdani birtoklásában alapvetően ez utóbbi nevezhető a „viszály almájának”. Vitatható továbbá – és az érdekeltek vitatják is –, hogy egyáltalán mely államok formálhatnak igényt a szóban forgó térség kincseire.

Az Északi-sarkvidéken kívánatos sokoldalú együttműködés összehangolása céljából nyolc állam – Kanada, Dánia, Finnország, Izland, Norvégia, Oroszország, Svédország és az Egyesült Államok – képviselői 1996. szeptember 16-án Ottawában nyilatkozatot írtak alá az Északi-sarkvidéki Tanács (*Arctic Council*) létrehozásáról. A tanács mellett hat állam – Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, Hollandia, Lengyelország és Spanyolország – rendelkezik megfigyelői státussal. Számottevő tényezőként azonban csak a térségben gazdasági övezettel rendelkező vagy erre – mindenképp a ha-

lászati jogra és a tengerfenék ásványkincseire – igényt formáló államok jöhetnek számításba. Ezek közé tartozik Oroszország, Kanada, az Egyesült Államok (Alaska révén), továbbá Norvégia, Izland, Dánia (a külbirtokait képező Grönland és a Feröerszigetek révén), sőt, esetleg Nagy-Britannia is (mint az Atlanti-óceán északi részén húzódó, 31 km hosszú Rockall sziklazátony gazdája). Oroszország „konkurensei” történetesen mind a NATO tagjai. Emellett még Írország is a magáénak szeretné tudni a Jeges-tenger alatti kontinentális talapzat egy részét. Tovább bonyolíthatja a jogosultak körét az, ha Grönland függetlenné válik Dániától, aminek bekövetkezte a nem távoli jövőben reális lehetőség. Végül – bár az Északi-sarkkörtől kétségtelenül távol elterülő állam, mindamelllett mint a világ egyik vezető szénhidrogén-importőre és potenciális szuperhatalma – az utóbbi időben Kína is növekvő érdeklődést mutat a térségben hamarosan kibányászható természeti kincsek iránt. Ezt az is jelzi, hogy 2004 óta saját kutatóbázist működtet a norvég fennhatóságú Spitzbergákon, és már építi első jégtörő hajóját. (Igaz, ez egyelőre inkább csak arra mutat, hogy Kína a jövőben fokozottabb mértékben, orosz jégtörők alkalmazása nélkül kívánja igénybe venni az Európából Kelet-Ázsiába vezető legrövidebb tengeri útvonalat, az Északkeleti átjárót.) Ezen kívül újabban még Japán és Dél-Korea is szerepet kíván játszani az északi-sarki ügyekben.

A térség vitás ügyeinek rendezésében komoly feladat hárul(hat) az Egyesült Nemzetekre. Az ENSZ 2014-ben szándékozik véglegesen kijelölni a gazdasági övezetek határait, és az ebben érdekelt államoknak addig kell benyújtaniuk erre vonatkozó igényeiket. A partvontaltól számított, kritikus 200 mérföld viszonylag könnyen megállapítható, de nem így a kontinentális talapzat kiterjedése.

A tudomány már jó ideje tud a Jeges-tengerben mélyen a felszín alatt húzódó Lomonoszov- és Mengyelejev-hátságról (ezeket orosz tudósok fedezték fel 1948-ban), de nem volt bebizonyítva, hogy ezek a kelet-szibériai kontinentális talapzat folytatását képezik. Moszkva 2001-ben az ENSZ-hez fordult ennek elismeréséért, és bejelentette igényét 200 mérföldes gazdasági övezetének kiterjesztésére. 2007 nyarán azután az orosz Arktika (Arktisz)–2007 expedíció Mir–2 jelzésű mélytengeri búvárhajója ebben a körzetben talajmintákat vett a tengerfenékről, és ott 4261 méteres mélységben elhelyezte az Oroszországi Föderáció titániumötvözetből készült címerét. (Nem sokkal később Vlagyimir Putyin orosz elnök demonstratívan az Oroszország hőse címmel tüntette ki a Mir–2 három akva nautáját.) Az expedíció során gyűjtött adatok feldolgozásának eredményeképpen az orosz tudósok ismételtlen – és szerintük immár abszolút bizonyítottan – arra a következtetésre jutottak, hogy a Lomonoszov-hátság a szibériai kontinentális talapzat része. Ha az erre vonatkozó igényt a világ-szervezet elfogadja, a szénhidrogénekben, színes- és nemesfémércekben, továbbá halállományban oly gazdag sarkvidéki orosz gazdasági övezet a Kola-félszigettől a Csukcs-tengerig, illetve egészen az Északi-sarkig 1,2 millió négyzetkilométerrel terjeszthető ki. Ennek alátámasztására az orosz fél további kutatásokat helyezett kilátásba azzal, hogy azokra két év alatt másfél milliárd rubelt költenek.

2008 áprilisában az Oroszországi Föderáció haditengerészeti flottájának tájékoztató szolgálata közleményt tett közzé, amely a többi között megállapítja: „A világoceán természeti kincseinek az orosz társadalmi-gazdasági fejlődés céljaira való kiaknázása és ésszerű felhasználása szükségessé teszi a haditengerészeti flot-

ta erőfeszítéseinek aktivizálását. (...) A haditengerészeti flotta feladata, hogy biztosítsa az Oroszországi Föderáció teljes értékű gazdasági és tudományos kutató tevékenységét a világóceánon, azon belül az Északi-sarkvidéken.”

Az Arktika–2007 expedíció egyébként is sajátos katalizátornak bizonyult. Útja után felélénkültek azok a kölcsönös szemrehányások, amelyekkel az érdekelt államok illették egymást a sarkvidék, úgymond, bitorlásának szándéka miatt. Peter MacKay kanadai külügyminiszter közönséges show-nak nevezte az expedíciót, és elítélően jegyezte meg, hogy címerének elhelyezésével Oroszország területi igényt próbál formálni a tengerfenéknek erre a körzetére. Kanadai álláspont szerint ugyanis a Jeges-tengerbe benyúló két tenger alatti hegyvonulat nem a szibériai, hanem a kanadai pajzs folytatásai. Hasonló kijelentések hangzottak el az öt északi-sarkvidéki ország (Oroszország, Kanada, USA, Dánia, Norvégia) külügyminisztereinek 2008 májusában a grönlandi Illulissatban tartott találkozásán is. Szergej Lavrov orosz külügyminiszter azzal igyekezett lecsillapítani a kedélyeket, hogy országa címerének elhelyezése a tengerfenéken – akárcsak az amerikai zászlóé a Holdon – csupán jelképes aktus volt, nem pedig politikai lépés. Az orosz külügyek irányítója biztosította kollégáit, hogy országa nem szándékozik megsérteni a nemzetközi normákat. Kifejtette, hogy az ENSZ Tengerjogi Egyezménye egyetemes érvényű dokumentum, aminek köszönhetően bármely vitás kérdés megoldható.

Katonai aspektusok

Az amerikaiakat elsősorban az orosz flotta manőverezési lehetőségeinek, katonai szállítási kapacitásának bővítése izgatta,

illetve saját lemaradása ezen a téren. „Pozíciókat veszítünk a globális versenyben. Oroszország jövőre befejezi az új nemzedékhez tartozó atomjégtörők építésének programját. (...) A múlt évben az oroszok vízre bocsátották az „50 éves Győzelem” elnevezésű jégtörőt – a legnagyobb atomjégtörőjüket, amely garantálja hozzáférésüket a sarkvidék természeti kincseihez” – jelentette ki Thad Allen tengernagy, az amerikai parti őrség parancsnoka a Kongresszus illetékes bizottságának meghallgatásán. Az admirális rámutatott, hogy Oroszország negyven – ezek közül hét atomerő-meghajtású –, sarkvidéki hajózási biztosító jégtörőjével szemben az Egyesült Államok mindössze két ilyennel rendelkezik, azok is kiöregedőben vannak. Thad Allen szorgalmazta, hogy az Egyesült Államok fordítson nagyobb összegeket jégtörők építésére. De addig is a parti őrség 2008 augusztusában háromhetes kutatóútra küldte a Healey katonai jégtörőt azzal a feladattal, hogy térképezze fel a tengerfeneket a Beaufort-tenger északi részének egy viszonylag kevésbé kutatott körzetében azt bebizonyítandó, hogy az itt az alaskai kontinentális talapzat folytatása. (Ebben az esetben USA–kanadai nézetkülönbségről van szó: a két észak-amerikai állam különbözőképpen jelölné ki a tengeri határt a Yukon terület és Alaszka térségében. Ez a vita gyakorlatilag arról szól, hogy az Északnyugati átjáró kanadai fennhatóságú, avagy nemzetközi vízi út.)

Egy hónappal később az Északi-sarkkörtől túli gazdasági tevékenység, illetve az orosz kontinentális talapzat határainak kijelölése immár a legmagasabb szinten is szóba került Oroszországban. A Nemzetbiztonsági Tanács ülésén Dmitrij Medvegyev elnök nyomatékosan hangsúlyozta, hogy „az Északi-sarkvidék lesz az ország nyersanyagforrása és energetikai

biztonságának záloga a 21. században, de már ma is stratégiai jelentőségű...”

2009 januárjában aztán a Fehér Ház úgynevezett nemzetbiztonsági direktívában tette közzé az Egyesült Államok északi-sarki politikáját összefoglaló hivatalos álláspontját. A dokumentum abból indul ki, hogy az országnak széles körű és alapvető nemzetbiztonsági érdekei vannak az Északi-sarkvidéken, és az USA másoktól függetlenül, vagy más államokkal együttesen kész fellépni eme érdekeinek védelmében. Ezek az érdekek magukba foglalják a többi között a rakétaelhárítást és a korai előrejelzést, a hadászati légi szállítást végző tengeri és légi rendszerek kifejlesztését. A direktíva hangsúlyozza, hogy az Egyesült Államok az ENSZ Tengerjogi Egyezményének alapján áll, és sürgeti az adott dokumentum ratifikálását. Megállapítja, hogy az USA és Kanada között megoldatlan a Beaufort-tengeren húzódó határ kérdése, és hogy e határkörzetben feltehetően kőolaj, földgáz és más készletek találhatóak. Megerősíti, hogy hatályba lépése után az Egyesült Államokat és Oroszországot kötelezi a tengeri határaikról 1990-ben aláírt szerződés és sürgeti Oroszországot, hogy ratifikálja azt. Az elnöki direktíva szükségesnek mondja „az együttműködés folytatását más országokkal a sarkvidék ügyei-ben az Egyesült Nemzetek és szakosított szervezetei keretében”. A kontinentális talapzat témakörében leszögezi, hogy „minden szükséges lépést meg kell tenni az Északi-sarkvidéken és más térségekben az Egyesült Államokhoz tartozó kontinentális talapzat külső határvonalának megállapítása érdekében a nemzetközi jog által engedélyezett legteljesebb mértékben”.

Mintegy válaszképpen az amerikai dokumentumra, 2009 márciusában az orosz Nemzetbiztonsági Tanács is kidolgozta és közzétette a maga komplex északi-sarkvi-

déli stratégiai koncepcióját. Ez az okmány „Az Oroszországi Föderáció északi-sarkvidéki állami politikájának alapjai 2020-ig és további perspektívában” címet viseli. A dokumentum szükségesnek mondja olyan „összefegyvernemi katonai csoportosítás, továbbá más katonai alakulatok és szervek diszlokációját az Oroszországi Föderáció északi-sarkvidéki övezetében, amelyek képesek biztosítani a katonai biztonságot különböző katonapolitikai körülmények között”. E stratégiai koncepció a Nemzetbiztonsági Tanács honlapján jelent meg, minden különösebb hírverés nélkül. Az okmány konkrét lépést is kilátásba helyez: az Északi Flotta tengeralattjáróinak bevonását a kontinentális talapzat védelmébe.

Az utóbbi figyelmeztetés akkor közvetlenül elsősorban Norvégiának szólt, amellyel abban az időszakban Oroszországnak konkrét vitája volt a kontinentális talapzat birtoklásáról a Barents-tenger egy 175 ezer négyzetkilométer kiterjedésű körzetében. Moszkva jegyzékben kifogásolta, hogy „norvég vizeken” olyan hadgyakorlat folyik, amelynek forgatókönyve a természeti kincsekhez való hozzáférésből keletkezett konfliktus kiéleződésén alapszik. A következő orosz demars már a NATO északi-sarkvidéki tevékenységét kifogásolta. Az észak-atlanti szövetség sajtószolgálatának ezzel kapcsolatban kiadott nyilatkozata viszont leszögezte, hogy a Norvégia északi részén folyó *Cold Response* kódnevű manőver nem a szövetség hadgyakorlata, hanem norvég parancsnokság alatt zajlik. „A NATO-ban senki sem tekinti Oroszországot sem ellenfélnek, sem problémának. Az egyetlen aggodalmat kiváltó körülmény az éghajlati viszonyok változása.”

A *Corriere della Sera* moszkvai tudósítója arról számolt be, hogy Oroszország két, egyenként több ezer főt számláló tengerészgyalogos vagy különleges rendelteté-

sű dandárt kíván állomásoztatni arhangelszki és murmanszki haditengerészeti támaszpontjain, továbbá az Alaszkánál jóval északabbra elterülő Jamal-félszigeten, Szabetta kikötőben. E dandárok állományába a többi között helikopteres, rakétás és légvédelmi alegységek is tartoznának. Az olasz újság ennek kapcsán idézi Benson Whitneyt, az Egyesült Államok korábbi norvégiai nagykövetét, aki szerint „a NATO-t nyugtalanítják a Kreml kezdeményezései”. Ezt az információt részben Anatolij Szergyukov orosz védelmi miniszter is megerősítette. A Kola-félszigeten, pecsengai diszlokációval különleges egységet hoznak létre a 200. gépesített lövészdandár bázisán.

A NATO korábbi nyilatkozata ellenére, miszerint az egyetlen aggodalomra okot adó körülmény az éghajlat változása, az orosz katonai alakulatok északi-sarkvidéki telepítésének terve mégiscsak okozott némi aggodalmat Brüsszelben, és – mint látjuk – a szövetség egyes tagállamaiban is. Mindenekelőtt Kanadában, amely az Egyesült Államokkal együtt provokációként értékelte, hogy két orosz távolsági bombázó megközelítette Yukon terület, illetve Alaszka partjait. (A gépek a két ország légtérébe nem próbáltak behatolni, mindenestre az amerikai és a kanadai légierő vadászgépei „kikísérték” őket ebből a körzetből.) „Kanada nem hagyja magát megfélemlíteni” – jelentette ki ekkor Montrealban, a Nemzetközi Kapcsolatok Tanácsának ülésén Lawrence Cannon külügyminiszter, hozzátéve, hogy „az Északi-sarkvidék fölötti szuverenitás Kanada számára mindenek feletti fontossággal bír”.

Az orosz diplomácia erre visszatáncolt, de legalábbis békülékeny hangot ütött meg. Egy hónappal a sarki stratégia közzétételét, illetve az arra érkezett nyugati reagálásokat követően, egy héttel az Északi-

sarki Tanács tromsói külügyminiszteri értekezlete előtt az Oroszországot a Tanácsban képviselő Anton Vasziljev nagykövet a *The Daily Telegraph* és a *The Sunday Telegraph* részvételével megjelenő *Gazeta* című orosz internetes portálnak interjút adott. Ebben határozottan cáfolta, hogy Oroszország a sarkvidék militarizálását tervezi. Ami az orosz „víz alatti cirkálóknak” és harci repülőgépeknek a sarkvidéki területeken való járőrözését illeti, a diplomata emlékeztetett rá, hogy a térségben az USA és a NATO tengeralattjárói is jelen vannak. Egyben kifejezte azt a reményét, hogy a kérdés az újabb orosz–amerikai START-szerződés keretében megoldódik. Alig néhány héttel később az orosz és a nemzetközi sajtó hírt adott arról, hogy két Tu–95 MSZ mintájú orosz hadászati bombázó – a félhivatalos moszkvai közlemény szavai szerint – ismét „sikeres légi járőrözést végzett az északi szélességi fokok mentén”. A két turbólégcsavaros, rakétahordozó repülőgép, nemzetközi vizek fölött repülve, 15 órás útja során bizonyára norvég, dán és brit légtér közelében is elhaladt, legalábbis ennek a három országnak a vadászgépei szálltak fel és „kísérték” őket, amíg el nem távolodtak az adott körzetektől.

Ami orosz részről ennél is sokatmondóbb lépés volt: 2009. július 13–14-én az Északi-sark körzetében orosz atom-tengeralattjárók a vastag jégtakarót előzetesen áttörve, merülésből RSZM–54 mintájú ballisztikus rakétákat indítottak, amelyek fehér-tengeri, illetve kamcsatkai tengeri lőtereken csapódtak be. Az orosz felderítés szóvivője a *RIA Novosztyi* sajtóügynökségnek úgy nyilatkozott, hogy „az amerikai rakétavédelmi rendszer kétségtelenül észlelte magukat a rakétaindításokat, ám teljes meglepetés volt számukra a rakéták indítási körzete.” A szóvivő elég világosan célzott arra, hogy szükség esetén hol és ho-

gyan vethetők be ezek a ballisztikus rakéták. „A sarkvidéki jéggel borított körzet a rakéták indításánál jelentősen csökkenti a célba érésükhöz szükséges időt, és biztosítja, hogy az őket követő rendszerek számára láthatatlanok maradjanak. A jég alatt az Egyesült Államok kozmikus felderítő rendszerei nem képesek követni a tengeralattjárók tartózkodási helyét.”

Eközben az érdekelt NATO-tagállamok sem maradtak tétlenek. A kanadai kormány újabb expedíciót indított az Északi-sarkvidék nyugati körzetébe azzal a céllal, hogy kutatásai révén megkérdőjelezhető legyenek az orosz kontinentális talapzat kiterjesztésére irányuló igények. A dán parlament zárt ülésen határozatot fogadott el az ország katonai jelenlétének megerősítéséről Grönlandon. Az erről beszámoló *Berlingske Tidende* című koppenhágai újság értesülése szerint döntés született egy sarkvidéki parancsnokság és az annak alárendelt gyorsreagálású erők felállításáról, amire a parlament a következő ötesztendő időszakra pótlólagosan évi 600 millió koronát (körülbelül 80 millió eurót) szavazott meg.

2010 márciusában Moszkvában ismét a legmagasabb szinten kerültek napirendre az Északi-sarkvidékkel kapcsolatos ügyek. A Nemzetbiztonsági Tanács azzal bízta meg a kormányt, hogy záros határidőn belül hozza meg a döntést a néhány hónappal azelőtt elnöki aláírással szentesített klímadoktrína végrehajtását célzó intézkedéskomplexumról. Ennek kapcsán Dmitrij Medvegyev felhívta a figyelmet arra, hogy a klímaváltozás nemcsak a természeti környezetben idézhet elő fizikai változásokat, hanem az energiahordozók kutatásával és kitermelésével, az élővilág kiaknázásával, valamint a tengeri szállítási útvonalak igénybevételével, a víz és az élelmezési tartálok hiányával összefüggő, államok közötti ellentétekhez is vezethet. Az állam-

fő a tanács ülésén azt is hangsúlyozta, hogy megengedhetetlenek egyes országok azon próbálkozásai, amelyekkel Oroszországnak a sarkvidéki lelőhelyekhez való hozzáférést igyekeznek korlátozni. Nem sokkal később Vlagyimir Putyin miniszterelnök a Ferenc József-földön tett látogatása során az orosz stratégiai érdekek védelme mellett az érdekelt országok együttműködésének szükségességét is hangsúlyozta. „Meg kell állapodnunk szomszédainkkal az Északi-sarkvidéken megvalósuló együttműködésről, lépéseink összehangolásáról, arról, hogyan védjük a természetet” – jelentette ki.

A megállapodások sorában az első a Barents-tengeren húzódó orosz–norvég határvonal kijelöléséről szólt. 2010. április végén Dmitrij Medvegyev orosz államfő Oslóban tett villámlátogatásán állapodott meg erről – akkor még csak elvben – Jens Stoltenberg miniszterelnökkel. Szeptemberben, amikor a norvég kormányfő tett vizionlátogatást Murmanszkban, már formális egyezmény is született a mintegy 125 ezer négyzetkilométernyi tengeri terület státusának rendezéséről. Stoltenberg akkor úgy nyilatkozott, hogy a szerződő felek két, egyforma jelentőségű részre osztották a vitatott körzetet, és szabályozták a határvonalon átnyúló ásványkincs-lelőhelyek kiaknázásában való együttműködést. Várhatóan feloldják a vitatott területre elrendelt 30 éves szénhidrogén-kitermelési tilalmat, és egyszerűbbé válik az együttműködés a halászat terén is. A szerződést azóta mindkét fél ratifikálta, és az 2011. július 7-én hatályba lépett.

A Lomonoszov-hátsággal kapcsolatos orosz–kanadai vita azonban tovább élézdött. 2010 szeptemberében Moszkvában tárgyalt az észak-amerikai ország külügyminisztere, és hivatalos megbeszéléseinek egyik fő tárgya éppen ez volt. Az orosz

Diplomáciai Akadémián tartott előadásában Lawrence Cannon kijelentette: „Vanak területek, amelyek bennünket illetnek, melyek a mi kontinentális talapzatunk kiterjesztése. Ilyen például a Lomonoszov-hátság, amely a mi területünk folytatása. Ezt mi bebizonyítjuk.” Cannon hozzáfűzte, hogy kormánya erre vonatkozó igényét legkésőbb 2013-ig az ENSZ illetékes fóruma elé terjeszti. Ugyanakkor nem zárta ki, hogy ha Oroszországnak és Kanadának sikerül kompromisszumos megoldásra jutnia, közös igényt nyújtanak be a világszervezethez a két állam kontinentális talapzata határainak módosításáról.

Együttműködés

Az együttműködésre való szándék lassan utat tör magának, jóllehet az alighanem legkritikusabb kérdésben – a kontinentális talapzatok határainak kijelölésében – a konszenzusra, illetve a két legérdekeltebb félnek, Oroszországnak és Kanadának a megállapodására e sorok írásakor még semmi jel sem mutat. De legalább a korábban ugyancsak erősen vitatott orosz–norvég tengeri határvonal kijelölésének ügye közös megegyezéssel lezárult. Ugyancsak biztató mozzanat, hogy 2011 májusában az Északi-sarkvidéki Tanács meghozta első, egyhangú, valamennyi tagjára nézve kötelező erejű határozatát – még ha csak tizenöt évvel a szervezet megalakulása után is.

A tanácsnak a grönlandi Nuukban tartott ülésén (ahol a kontinentális talapzatok kérdése nem került szóba) a külügyminiszterek egyetértettek abban, hogy amint a jég és a hó olvadásával a térség gazdag ásványkincsei mind elérhetőbbeké válnak, országaik elmélyítik együttműködésüket a többi között az olajszenyvezés megelőzésében.

(Az Exxon Valdez olajszállító tankhajó 1989-es katasztrófája óta, amelynek következményei máig is szennyezik az alaszka partokat, a nemzetközi, de különösen az amerikai közvélemény fokozott érzékenységgel reagál az északi környezetet fenyegető bármely veszélyre.) Hillary Clinton amerikai és Szergej Lavrov orosz külügyminiszter az egynapos tanácskozás margóján tartott kétoldali találkozójukon hangsúlyozták, hogy országaik keresni fogják az olajszennyezés megelőzésének és felszámolásának módzatait. A tanács ülésén egyezmény született arról, kit milyen kötelezettség terhel az Északi-sarkvidéken a bajba jutott repülőgépek és a hajótörést szenvedett hajók felkutatásában és mentésében. A tanácskozás résztvevői annak a véleményüknek adtak hangot, hogy az egyezmény modellként szolgálhat ennél vitatottabb kérdések megoldásában, ideértve az energiahordozók feltárását. „Az Északi-sarkvidéki Tanács most első ízben megmutatta, hogy képes kötelező erejű határozatot hozni” – vonta meg a külügyminiszteri értekezlet mérlegét Jonas Gahr Støer norvég külügyminiszter.

Az Arktisz körül kialakult feszültségen enyhítettek a NATO főtitkárának 2011. júliusi oroszországi tárgyalásai is. Anders Fogh Rasmussen, miután Szocsiban Dmitrij Medvedyev elnökkel tárgyalt, majd részt vett a NATO–Oroszország Tanács ülésén, szentpétervári sajtóértekezletén kijelentette, hogy az észak-atlanti szövetség nem készül az Északi-sarkvidéken való jelenlétre. Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy több tagállamnak megvannak a saját érdekei ezen a területen. A főtitkár azt a reményét fejezte ki, hogy ezek az országok megtalálják a módját annak, hogy a felmerülő problémákra békés eszközökkel válaszoljanak.

Az Európai Űrgyűlönség (ESA) 2011 nyarán műholdfelvételek alapján arról számolt be, hogy hó- és jégmentes a két legésza-

kibb tengeri útvonal, az Északkeleti és az Északnyugati áttjáró. Az előbbin augusztusban nyugat-keleti irányban át is haladt egy tartályhajó, amely norvég kitermelésű kőolajjal a gyomrában erre tette meg az Észak-Európából Délkelet-Ázsiába (Thaiföldre) vezető utat. A több ezer kilométerrel rövidebb útvonal nyilván egyre csábítóbb lesz a hajótársaságok számára, annál is inkább, mivel a forgalmat jégtörőivel hosszú hónapokon át fenntartani képes Oroszország immár biztatja is őket erre.

Ugyancsak biztató együttműködés van kialakulóban az érdekelt világcégek között a kontinentális talapatban való kőolajkutatás és -kitermelés ügyében is. Az ágazat orosz éllovasa, a Rosznyefty, miután kútba esett a British Petroleummal tervezett megállapodása, 2011 szeptemberében az amerikai ExxonMobillal írt alá szerződést a Kara-tengeren feltárt olaj- és gázlelőhelyek közös kiaknázásáról.

Az utóbbi időben egyébként a vitás sarkvidéki problémák immár egyre inkább nemcsak állam-, illetve vállalatközi szinten jelentkeznek, hanem az érdekelt országok lakosságát is egyre nagyobb mértékben foglalkoztatják. Az EKOS nevű ottawai kutatóintézet 2011-ben tette közzé annak a felmérésnek az eredményét, amelyet koordinálásával végeztek az Északi-sarkvidéki Tanács tagországaiban az Arktisz feletti szuverenitás témakörében. Ebből kitűnik, hogy csupán Kanadában, Izlandon és Oroszországban véli úgy a lakosság jelentős része, bár ott sem a többsége (40, 36, illetve 34 százaléka), hogy kormányuknak „kemény álláspontot kell elfoglalnia a sarkvidék őket megillető szekciójának védelmében”. Ugyanakkor a megkérdezettek számottevő része válaszolt igenlően arra a kérdésre, legyen-e az Északi-sarkvidék egésze – hasonlóan az Antarktiszhoz – nemzetközi terület, az emberiség közös öröksége. A nemzetközi köz-

vélemény tehát óhajtja a megegyezést, a már a közeli jövőben különösen időszerűvé váló problémakör békés megoldását.

A józan ész természetesen azt diktálná az államoknak, hogy ne az erő pozíciójából próbáljanak tárgyalni, hanem egyezzenek meg békésen az északi-sarkvidéki kontinentális talapzatok határainak kijelöléséről, az ott fellelhető ásványi kincsek és élővilág kiaknázásáról, a környezet védelméről, az Arktiszon át vezető hajózó útvonalak használatáról, és hogy az egész emberiség javára aktívan működjenek együtt ezekben a kérdésekben. A politikában, valamint a gazdasági és stratégiai érdekérvényesítésben azonban nem mindig a józan ész diadalmaskodik.

Összegzés

Az északi-sarki térségben mutatkozó vitás kérdések közül a legfontosabb az államok gazdasági övezetének kijelölése, amit

végső soron az Egyesült Nemzeteknek kell a hatályos Tengerjogi Egyezményben foglaltak szerint elvégeznie. Mivel az általános felmelegedés, a sarki jég visszaszorulása következtében a Jeges-tenger alatt húzódó tengerfenékből hamarosan óriási mennyiségben lehet kitermelni szénhidrogéneket és más ásványi kincseket, a kizárólagos kitermelési jogot biztosító gazdasági övezetek birtoklása a jövőben – egyes nézetek szerint – akár fegyveres konfliktushoz is vezethet az államok között. Egyelőre azonban – egyetlen kivétellel – nincs egyetértés a különböző államokat illető kontinentális talapzatok kiterjedését illetően, márpedig a gazdasági övezetek határainak megállapításánál ez döntő fontosságú tényező. Hellyel-közzel az államok – elsősorban Oroszország – az alig burkolt katonai fenyegetés eszközéhez is nyúlnak. Ugyanakkor a közeledésnek is vannak bizonyos jelei a vitás kérdésekben, amelyeknek megoldását a közvélemény jelentős része támogatja. ■

Irodalom

- An icy tone from the Great White North. *The Economist*. February 20th 2011.
- Arctic nations step up cooperation on safety, oil. *Reuters*, May 12, 2011.
- Bellinger, John. B. III: Arctic treasure. *Foreign Policy*, May 19, 2011.
- Bloomfield, Lincoln P.: The Arctic: Last Unmanaged Frontier. *Foreign Affairs*, Fall 1981.
- Canada won't be 'bullied' over Arctic, Cannon tells Russians. *CBC News*, March 27, 2009.
- Fabrizio, Dragosei: Dalla Russia soldati sull' Artico. *Corriere della sera*, 3 luglio 2011
- Filatov, Szergej: Vozsyeleennaja Arktyika. *Mezsdunarodnaja Zsizny*, 22. 02. 2011.
- Flot na sztrazse selfa. *Gazeta.ru*, 18.04.2008
- Telmanov, Gyenyisz – Szargin, Alekszandr: Csaszovije Arktyiki sztojat. *Gazeta.ru*, 20.04. 2009.
- Holodnaja vojna za Arktyiku. *Mezsdunarodnaja Zsizny*. Szpecialnij vipuszk.
- Kanadszkij minyisztr zajavil v Moszkve o pretenzijah na hrebet Lomonoszova. *NEWSru.com*, 15. 09. 2010.
- Kazmin, J. V.: K voproszu o vnyesnyej granyice kontynentalnogo selfa Rossziji v Arktyike. *Mezsdunarodnaja Zsizny*, 2010, No. 3.
- Kolodkin, P.: Dogovor sz Norvegijej dlja szotrudnyicsesztva. *Mezsdunarodnaja Zsizny*, 2001, No. 1.
- Már tartályhajóval is járható az Északkeleti ájtáró. *MTI*, 2011. augusztus 26.

- Medvegyev zascityil arktyicseszkiye prityazanyija Rossziji ot szoszednyih sztran. *NEWSru.com*, 17. 03. 2010.
- Medvegyev: Ki kell jelölni és jogilag rögzíteni az északi-sarki orosz kontinentális talapzat határait. *MTI*, 2008. 09. 17.
- Mirror, mirror on the wall. An icy conflict is far from inevitable despite some heated talk. *The Economist*, October 8, 2009.
- NATO not planning a presence in Arctic. *RIA Novosti*, July 5, 2011.
- Orosz–norvég tengeri határszerződés. *Népszabadság*, 2010. szeptember 16.
- Pardo, Arvid: Who will Control the Seabed? *Foreign Affairs*, October 1968.
- Himsiasvili, Polina: Arktyicseszkoje pole szoglaszija. *Gazeta.ru*, 29.05. 2008.
- Putyin zajavil a sztrategyicseszkih intyereszah Rossziji v Arktyike i obescsal usztrrojity tam genyeralnuju uborku. *NEWSru.com*, 29. 04. 2010.
- Rodgers, Walter: War over the Arctic? Global warmig skeptics distract us from security risks. *The Christian Science Monitor*. March 2, 2010.
- Rosznyefty–ExxonMobil-szövetség. *HVG*, 2011. szeptember 10.
- Rosszijszkije bombargyirovcsiki otletali 15 csaszov nad Arktyikoj pod priszmotrom seszti szamoljotov NATO. *NEWSru.com*, 07.05. 2009.
- Shuster, Simon: As Russia Stakes a Claim, the Race to Control the Arctic Heats Up. *Time*, July 18, 2011.
- Szevernij poljusz prevrascasajetszja v gorjacsuju tocsku. *Kommerszant*, 27.03.2009.
- Treasure beneath the waves. Countries are bidding for vast areas of seabed. *The Economist*, May 15, 2009.